

PASAKŲ IŠMINTIES SKLEIDĖJA

Edita Korzonaitė, Jūratė Šlekonytė

Neseniai paminėjome profesorės Bronislavos Kerbelytės septyniasdešimtmetį. Didžioji mokslininkės gyvenimo dalis buvo skirta lietuvių folkloro klodų tyrimams. Sakoma, kad apie žmogų kalba jo atlikti darbai, o profesorė yra nuveikusi nepaprastai daug. Jos plunksnai priklauso keturiolika mokslinių knygų, keli šimtai straipsnių, sukurta unikali pasakojamosios tautosakos kūrinių tyrimo metodika, atverianti kelią naujoms folkloristikos perspektyvoms. O kur dar dalyvavimas mokslinėse Lietuvos ir tarptautinėse konferencijose, dalijimasis patirtimi mokytojams rengiamuose seminaruose, narystė folkloristų draugijose. Mokslininkės galvoje visada sukasi daugybė minčių, neįgyvendintų sumanymų, todėl išpūdingą jos darbų bibliografiją dar daug kartų reikės pildyti. Ne vienas norėtume pasmalsauti, kokiais keliais jos eita į šią profesiją, kas sužadino meilę liaudies kūrybai.

Bronislava Kerbelytė gimė 1935 m. sausio 27 d. sename gatviniame Rečionių kaime, netoli Ukmergės, profesorės žodžiais, „labai geroje aplinkoje“. Šilti prisiminimai likę iš vaikystės – senelė vakarais pasakodavo senelio nuotykius (iš tikrųjų – tradicines sakmes). Mokykloje mergaitės polinkį humanitariniams mokslams padėjo atskleisti čia dirbę puikūs pedagogai. Lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Pranė Jokimaitienė iškiepijo meilę poezijai, skatino rašyti eilėraščius ir pranašavo poetės kelią. Nors, kaip prisimena profesorė, jai geriau sekėsi rašyti feljetonus, iš kurių kvatodavosi visa mokykla. Visam gyvenimui išiminė mokytojo Kazio Pečiulio asmenybė. Kaip tik šis mokytojas, po pamokų skaitydamas vaikams brolių Grimų pasakas,

įvedė ją į pasakų pasaulį. Tiesa, pačia pasakų knyga teko nusivilti, nes ji buvusi be paveikslėlių. Galbūt todėl profesorė ilgai puoselėjo svajonę išleisti gražiai iliustruotą pasakų rinkinį. Noras išsipildė po daugelio metų, sudarius stebuklinių pasakų knygą „Gyvasis vanduo“, kurią puikiai iliustravo dailininkė Irena Žviliuvienė. Knygą, lyg padėką pirmajam mokytojui, padovanojo ilgai ieškotam, tačiau vis dėlto rastam vaikui ir savo darbą mylinčiam paprastam Lietuvos mokytojui – tokiam, koks buvo Kazys Pečiulis.

Baigus mokyklą, dvejonių ir svarstymų nebuvo – studijuos filologiją. Laimingas atsitiktinumas atvedė į Maskvos M. Lomonosovo universiteto Filologijos fakultetą, kuriame buvo vienintelė tuometinėje Tarybų Sąjungoje Folkloristikos katedra. Čia dėstė daug puikių kalbotyros, literatūros kursų dėstytojų, tačiau labiausiai Bronislavą Kerbelytę žavėjo turiningos ir artistišškai skaitomos prof. Vladimiro Čičerovo rusų tautosakos paskaitos. Su didele pagarba mokslininkė mini doc. Erną Pomerancevą, supažindinusią su rusų ir užsienio folkloristų darbais, išmokusią atidumo tekstams, skatinusią ieškoti argumentų ir nesižavėti faktais nepagrįstais teiginiais.

1958 m. baigusi universitetą, Bronislava Kerbelytė grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje. Darbas šiek tiek ją nuvylė: dvejus metus teko rašyti Lietuvių liaudies dainų katalogo korteles (po 11 tūkstančių per metus), nors labiau norėjosi imtis prozos kūrinių. Todėl netrukus ji įstojo į instituto aspirantūrą (1960–1963 m.), tyrimų objektu pasirinkdama padavimus. Užrašinėdama žmonių atmintyje išlikusius padavimus, ji išvaikščiojo daugybę Lietuvos vietovių, po kruopelę kaupdama išbarstytą aktualią medžiagą, daug valandų praleido archyvuose. Pastangų ir kruopštumo rezultatas – disertacija „Lietuvių liaudies padavimai“, kurią Bronislava Kerbelytė apgynė Vilniaus universitete 1965 m. (publikuota 1970 m.). Atlikto darbo vertę padidina sudarytas ir 1973 m. išleistas „Lietuvių liaudies padavimų katalogas“, kuris net tapo etalonu užsienio folkloristams.

Atsivėrė naujos darbo perspektyvos: instituto vadovybė pavedė parengti naujo pasakojamosios tautosakos katalogo prospektą. Bronislava Kerbelytė ėmėsi sisteminti pasakas pagal tarptautinį Aarne's-Thompsono katalogą (AT). Darbas neteikė pasitenkinimo, nes vis labiau ryškėjo XX a. pradžioje sukurtos sistemos netobulumas – daugelį pasakų reikėjo išsprauti į AT katalogo tipus, nors jos ten ir netiko. Be to, sunkumų kildavo ir dėl sistemos painumo – joje buvo sunku rasti reikiamą kūrinių. Besidomintys pasakomis dažnai pagalbos kreipdavosi į Bronislavą Kerbelytę, o ji galėdavo pasikliauti tik savo nepaprasta atmintimi. Taip pamažu brendo sąlygos naujos pasakų klasifikavimo sistemos paieškom.

Gyvenimas mokslininkę suvedė su matematiku Algirdu Valužiu, apsiėmusiu padėti sukurti elektroninį pasakų katalogą. Pasakas mokslininkai nutarė aprašyti pagal Vladimiro Proppo „Pasakos morfologijoje“ pateiktą schemą. Pastangos buvo bevaisės, nes paaiškėjo, kad ir ši sistema netinkama. Ilgametė pasakų tyrimo patirtis rodė, jog tekstai sudaryti iš tam tikrų priežastiniais ryšiais susietų struktūrinių vienetų, todėl negali būti vienos, kaip siūlė V. Proppas, visoms pasakoms bendros schemos. Imta ieškoti tinkamos metodikos. Pradėta taikyti pačios profesorės sukurta tekstų analizės sistema. Deja, elektroninės paieškų sistemos kūrimą nutraukė A. Valužio liga ir mirtis.

Didelį postūmį Bronislavos Kerbelytės mokslinei veiklai suteikė dalyvavimas simpoziume, vykusiam Maskvoje, Pasaulinės literatūros institute. Jo metu mokslininkė išsakė savo abejones dėl žymaus rusų folkloristo Jeleazaro Meletinskio kategoriško teiginio, esą „pasakos kilusios iš mitų“. Kaip pavyzdį ji pateikė sakmę „Mergina mėnulyje“ ir atskleidė tris jos paskirtis, taip įrodydama, jog pasakų ir mitų sąsajos besančios kur kas sudėtingesnės. Pasisakymu susidomėta, dr. V. Gacakas užsakė B. Kerbelytės straipsnį. Kai jis buvo paskelbtas, akademikas Kostas Korsakas pasirūpino, kad pasakų struktūrų ir semantikos tyrimai būtų įtraukti į jos darbo planus. Mokslininkė ėmėsi tirti lietuvių liaudies stebuklines pasakas ir 1989 m. Pasaulinės literatūros institute apgynė filologijos mokslų daktaro, t. y. habilituoto daktaro, disertaciją „Pasakų struktūrų ir semantikos istorinė raida“ (publikuota rusų k. 1991 m.). Šis novatoriškas darbas susilaukė pasaulinio susidomėjimo, nes leido naujai pažvelgti į pasaką – jos struktūrą, semantiką, kartu ir paskirtį. Taip po ilgų pasakų tyrinėjimo metų gimė struktūrinė-semantinė tekstų analizės metodika. Profesorei pavyko atrasti universalius pasakų ir kitų liaudies prozos kūrinių sandaros dėsnius, sukurti jų elementų semantinės interpretacijos taisykles ir aprašymo žodyną.

Institutui Bronislava Kerbelytė atidavė daugiau nei keturiasdešimt gražiausių gyvenimo metų. Per tą laiką buvo nuveiktas didžiulis, pasididžiavimo vertas darbas: Lietuvių literatūros ir tautosakos institute sudarytoje Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartotekoje susisteminta daugiau kaip 85 tūkstančiai publikuotų bei Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomų pasakų, sakmių ir anekdotų variantų. Pasak profesorės, tai esąs svarbiausias jos gyvenimo darbas. Šių šaltinių pagrindu parengta keletas knygų: „Pasakos. Sakmės. Oracijos“ (kartu su K. Viščiniu, 1973), „Litauische Volksmärchen“ (1978), „Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės“ (1981), „Lietuvių liaudies anekdotai“ (kartu su P. Krikščiūnu, 1994), „Lietuvininkų žodis“ (kartu su K. Grigu, Z. Kelmickaitė ir N. Vėliumi, 1995), „Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai“ (1999). Kartotekoje sukaupiti variantai sugrupuoti, struktūriškai aprašyti ir semantiškai interpretuoti fundamentiniame darbe „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas“ (t. 1 – 1999, t. 2 – 2001, t. 3 – 2002).

Negalima pamiršti ir daugybės mokslinių publikacijų, straipsnių įvairiose enciklopedijose (iki šiol bendradarbiaujama su „Enzyklopädie des Märchens“), populiariojoje spaudoje ir kitur.

Reikšminga mokslininkės pedagoginė veikla. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentams ji skaito paskaitas; ne vienas studentas profesorę pasirinko bakalauro ar magistro darbų vadove. Jeigu pasirinko, vadinasi, įvertino ir pripažino kaip nuoširdžią patarėją ar objektyvią kritikę. Mokėjimas bendrauti su jaunimu padėjo profesorei folkloristika sudominti nemažą būrelį smalsių studentų, kuriuos vėliau ji rūpestingai ir kantriai išlydėjo į jaunojo mokslininko kelią. Penki jos doktorantai sėkmingai apgynė daktaro disertacijas. 1999 m. Vytauto Didžiojo universitetas Bronislavai Kerbelytei suteikė profesorės vardą.

Pedagoginis darbas nenustelbė mokslinės veiklos, išėjusios toli už Lietuvos ribų. Anglų ir rusų kalbomis išleistas stambus B. Kerbelytės darbas „Liaudies sakmių tipai: Struktūrinė-semantinė lietuvių etiologinių ir mitologinių sakmių bei padavimų klasifikacija“ (2001). Taip lietuvių folkloro klodai tapo prieinami pasaulinei

folkloristikai, o kartu ir dar sykį pagarsintas Lietuvos vardas. Netrukus turėtų pasirodyti ir struktūrinė-semantinė pasakų klasifikacija „Liaudies pasakų tipai“ (be abejo, ir čia pristatomos lietuvių pasakos). Tarptautinį mokslininkės pripažinimą rodo tai, kad jos knygos saugomos Pasaulio lietuvių archyve, Kongreso bibliotekoje (JAV) ir kitur, ji kviečiama skaityti paskaitų į užsienio universitetus.

Nors kasdienė rutina įsuka žmogų į darbų verpetą, tačiau žinome, kad bet kada galime kreiptis į profesorę, ir jos namų durys visada bus atvertos. Užsimezgus nuoširdžiam pokalbiui, Bronislava Kerbelytė pripažįsta, kad jos gyvenimas nors ir sudėtingas, tačiau geras. Galėtume pridurti: ne tik geras, bet ir prasmingas. Vis dėlto nesusilaikome nepaklaususios, kodėl ji pasirinkusi tirti pasakas. Savo ruožtu profesorė paklausia mūsų: „O kas gali būti įdomiau už pasakas?“ Ir priduria: „Jei skleisit pasakų išmintį, jus saugos pasakų šeimininkai...“